

СОЦІОЛОГІЯ

УДК 316.334.22

Т. А. Занфірова, Я. В. Зоська

ПРОБЛЕМИ І ДИСФУНКЦІЇ РЕГУЛЯТОРНОЇ ПОЛІТИКИ ЗАЙНЯТОСТІ МОЛОДІ В УКРАЇНІ

Статтю присвячено проблемі визначення ключових дисфункцій регуляторної політики зайнятості молоді в Україні. Автори доходять до висновку про те, що недоліки існуючого підходу до вирішення проблеми зайнятості молоді в Україні можна звести до двох пунктів: 1) ігнорування поведінки об'єкта регуляції; 2) відсутність системності у визначенні і використанні способів та методів регулювання зайнятості. В статті доведено, що механізм регулювання зайнятості молоді повинен мати свою специфіку, оскільки пов'язаний з впливом на поведінку, стан специфічної соціальної групи – молоді. Розвинена вертикальна організаційна структура регуляції з принципом підпорядкування нижчих інстанцій вищим, обмежує можливості своєчасного вирішення проблем на місцевому, регіональному рівні. Отже, резюмують автори, зазначені інституції є позбавленими ефективного зворотнього зв'язку задля урахування поведінки і специфіки регульованого об'єкта, що призводить до надмірної бюрократизованості, яка є істотним гальмом ефективності в роботі з молоддю.

Ключові слова: *молодь, зайнятість, соціальна політика, регуляторна політика зайнятості, регуляторна політика зайнятості молоді.*

Однією з найактуальніших проблем української молоді є проблема зайнятості. Питання працевлаштування молоді в даний час залишаються найбільш складними. Зниження загального життєвого рівня змушує молодих людей покидати школи та виші. З іншого боку, випускники не можуть знайти роботу в зв'язку з недостатньою кваліфікацією, яка багато в чому є обумовленою слабкою готовністю середніх технічних, професійних і вищих навчальних закладів до змін, які відповідають ринковим трансформаціям економіко-галузевої та соціальної кон'юнктури підприємств.

Опинившись за межами суспільно-корисної діяльності, молодь поповнює контингент «груп ризику», що стає передумовою для зростання злочинності серед цієї категорії і в абсолютному значенні, і в процентному по відношенню до загальної кількості всіх скоєних злочинів. Серед наслідків безробіття для молоді можна відзначити зростання алкоголізму, наркоманії, проституції, погіршення стосунків у сім'ї, підвищення статистики суїцидів й кількості психічних захворювань.

Осмислюючи роль і значення молоді в умовах реформування сучасного українського суспільства, слід сказати, що ця соціальна категорія може виступати не лише потенціалом позитивних змін, але і можливим чинником соціальної нестабільності. Молодь – це «група ризику», яка потребує підтримки з боку державних

і недержавних структур. В цілому, молоді люди висувають високі вимоги до якості майбутнього життя. Гарантованість життєвої безпеки, соціального і матеріального благополуччя є небагатьма цінностями молоді та предметом її соціальних очікувань. Ґрунтуючись на таких життєвих орієнтаціях, молоді люди осмислюють поступову трансформацію суспільства, все різноманіття суспільних і особистих проблем. Відповідно, для більш успішного розвитку нашого суспільства є необхідною концентрація зусиль держави, яка має, у відповідності із своїм конституційним призначенням, служити розвитку і становленню у нового покоління українців високого життєвого потенціалу. В умовах переходу суспільства на новий етап розвитку є потрібною реальна підтримка молоді зі створенням адекватних організаційних форм на державному та регіональному рівнях.

Таким чином, актуальність дослідження проблеми працевлаштування молоді та необхідність вдосконалення відповідних заходів регуляторної соціальної політики в цій галузі є зумовленою розгортанням в сучасному українському суспільстві соціального протиріччя, на одному полюсі якого перебуває прагнення молодих людей зайняти свою нішу на ринку праці, а на іншому – відсутність об'єктивних умов для реалізації цього прагнення.

Метою статті є побудова типологічної схеми відмінностей основних моделей регуляторної політики зайнятості молоді.

Завданнями статті, у зв'язку із поставленою метою, є:

- а) побудова типологічної схеми відмінностей основних моделей регуляторної політики;
- б) визначення особливостей основних моделей регуляторної політики зайнятості молоді.

Невирішена наукова проблема, якій присвячено статтю. Статтю присвячено проблемі визначення ключових дисфункцій регуляторної політики зайнятості молоді в Україні.

Аналіз останніх досліджень та публікацій, в яких започатковано розв'язання наукової проблеми. В історії соціально-регуляторної політики склалося три базові стратегії формування соціальної держави: як соціальної правової держави, як держави добробуту і як субсидіарної соціальної держави. Відмінності між цими трьома типами соціальної держави полягають в тому, що до участі у виконанні соціальної функції в різних країнах світу можуть залучатись інші (недержавні) суб'єкти, зокрема – громадські фонди та благодійні організації. З іншого боку, відмінності стосуються також спрямованості соціальної функції держави на розширення доступу до матеріально-фінансових та соціокультурних ресурсів.

Соціальна правова держава представлена переважно в центрі та на півночі Європи (Франція, Німеччина, Швеція, Норвегія, Нідерланди). Виконання нею соціальної функції передбачає досягнення правової рівності, справедливості і свободи не лише в доступності до соціально-економічних, але і соціокультурних ресурсів (вищої освіти, інформаційних технологій, культурно-орієнтованих форм відпочинку, туризму тощо).

Держава добробуту представлена переважно в США та Великобританії. Виконання нею соціальної функції передбачає розширення доступу неадаптованих верств населення (бомжів, безробітних, інвалідів) до товарів широкого вжитку та засобів задоволення первинних вітальних потреб (одяг, житло). Держава добробуту досягає цього переважно за рахунок розвитку інформаційних технологій і здешевлення товарів і послуг масового вжитку, що саме по собі є соціально-прогресивним явищем.

Однак, держава добробуту не має на меті подолання соціокультурної нерівності, і тому виконання неї соціальної функції доволі обмежено поширюється на надання

додавкової освіти, забезпечення соціокультурного дозвілля, туризму та соціальної інтегрованості незахищених верств населення.

Субсидіарна соціальна держава є комбінованим і компромісним типом соціальної держави, в якій поєднуються особливості соціальної правової держави та держави добробуту. Цей варіант є представленим в Канаді, Австралії, Новій Зеландії.

Поява субсидіарної соціальної держави є детермінованою декількома чинниками, про які веде мову в своєму дослідженні Т. Соколова [3]. Першим чинником, на думку авторки, є криза держави добробуту, пов'язана із зростанням дефіцитарності держбюджету та зростанням обсягів непродуктивних витрат, пов'язаних з наданням державної допомоги. Йдеться про втрати держбюджету через симуляцію ознак соціальної незахищеності цілком адаптованими соціальними групами, а з іншого боку – зростання витрат на утримання бюрократії у сфері соціальної роботи та соціальних послуг.

Другим чинником, за міркуваннями дослідниці, стає послаблення можливості здійснення контролю за наданням соціальної допомоги тим групам населення, які дійсно її потребують, та зростання популярності тактики утриманства серед окремих груп населення; третім чинником виникнення стає відсутність безпосереднього зв'язку між витратами на соціальну політику і зростанням виробництва, а також зростання залежності національної держави від влади транснаціонального капіталу в умовах глобалізації [3].

Основними характеристиками субсидіарної соціальної держави є: скорочення державних витрат на соціальні потреби, перехід до адресної соціальної допомоги та перекладання основної фінансової навантаження по відтворенню робочої сили на господарюючих суб'єктів і самого працівника.

Отже, відмінності субсидіарної соціальної держави від соціальної правової держави стосуються як способів надання соціальної допомоги (в соціальній правовій державі – за рахунок держбюджету та соціальних програм, в субсидіарній соціальній державі – переважно, – за рахунок перспективних відрахувань у відповідні соціальні фонди), так і за рахунок суб'єктів, відповідальних за здійснення функцій соціальної протекції та соціального захисту (в соціальній правовій державі – суспільство в особі органів державної влади, в субсидіарній соціальній державі – громадські організації осіб найманої праці (профспілкові, молодіжні, кооперативні, пенсійні тощо).

Таким чином, трьом формам соціальної політики відповідає три форми політики регулювання зайнятості молоді. Р. Еренберг і Р. Сміт ведуть мови про три моделі регуляторної політики зайнятості молоді [5, с. 88–123].

Перший підхід передбачає створення таких умов для молоді, де вона набуває відповідні соціокультурні ресурси, які дозволяють підвищити рівень її конкурентоспроможності на ринку праці і не просто здобуття праці у відповідності із здібностями, а таку трудову зайнятість, яка припускати високий рівень культурного задоволення від виконуваної діяльності.

В рамках цього підходу регуляторна політика передбачає опікування держави всіма соціальними групами молоді, включаючи так званий середній клас. Зорієнтовування роботодавців на селекцію здібної молоді, робота із контингентами проблемної молоді з боку соціальних установ держави та правоохоронних органів, медико-соціальна і просвітницька діяльність держави у молодіжному середовищі задля профілактики молодіжних девіацій та пропаганди здорового способу життя, систематизоване вирівнювання стартових можливостей молоді, яка представлена в різних соціальних групах, стимулювання серед молоді вищих соціальних груп волонтерської діяльності щодо молоді нижчих соціальних груп та прошарків, трудова

ресоціалізація молоді, яка перебуває у виправно-трудових установах і відбуває термін покарання задля подальшої профілактики скоєння злочинів – ось далеко неповний перелік регуляторних заходів соціальної правової держави у сфері зайнятості молоді.

Зрозуміло, що така регуляторна політика потребує для свого здійснення не просто значних фінансових витрат, але і високого рівня духовності правлячої верстви, яка, маючи високий рівень освіченості, усвідомлює свою відповідальність перед суспільством загалом і перед молоддю зокрема.

Другий підхід передбачає зфокусованість регуляторної політики зайнятості переважно на соціально-незахищених верствах молоді, яка не володіє певними стартовими соціо-економічними умовами, необхідними для здобуття відповідних ресурсів і стартового економічного, соціального та освітнього капіталу [5, с. 96–97].

Ця стратегія регуляторної політики зайнятості є вужчою за сферою охоплення, оскільки концентрується переважно на соціально-економічній підтримці найнеадаптованіших представників молоді. Водночас, її можуть дозволити собі суспільства, в яких рівень соціально-економічного розвитку є нижчим, а акультурованість еліти – істотно нижчою у порівнянні з її матеріально-фінансовими статками.

Третій підхід можна вважати локально-ефективним, оскільки він охоплює не вибірки соціальних груп молоді, а її окремих представників, яким надається диференційована адресна допомога як соціокультурного, так і соціо-економічного змісту. Доступність цього підходу, в силу його найменшої витратності, для найбільш вразливих суспільств є очевидною. Зрозумілим чином, бідність в таких суспільствах поширюється передусім на ошадливе ставлення до майбутніх поколінь, оскільки держава як інституційне утворення в таких суспільствах не представляє саме суспільство та є настільки корумпованою, що виконання нею будь-якої соціальної політики, включаючи регуляторну політику зайнятості молоді, унеможлиблюється або перестає бути адекватно дієвим [5, с. 117–118].

Типологічні відмінності вказаних моделей можна презентувати у вигляді таблиці.

Таблиця

Зв'язок між типом соціальної політики та особливостями здійснення регуляторної політики зайнятості молоді

Тип соціальної політики	Особливості виконання
<i>Політика соціокультурного протекціонізму</i>	Регуляторні заходи здійснюються через програми соціокультурної підтримки молоді з різних соціальних груп, включаючи середній клас, але перш за все – тих, яких можна вважати «соціально-незахищеними» у звичному розумінні слова. Йдеться не просто про виплату різних форм соціальної допомоги, але і ресоціалізацію соціально-незахищених верств молоді населення шляхом організації освіти, структурування духовно-здорового дозвілля, волонтерську та релігійно-просвітницьку роботу в пенітенціарних установах, організацію системи соціальної психіатрії як інструменту боротьби із правопорушеннями і т. п. Ключовим моментом у виконанні соціальної функції цим типом соціальної держави є перерозподіл національного доходу з метою вирівнювання між собою представників молоді середньої та вищої соціальної групи при опорі на середній клас

<i>Політика соціально-економічного протекціонізму</i>	Регуляторні заходи здійснюються передусім як організація соціальної допомоги соціально-незахищеним групам молоді та тим, хто з тих чи інших причин зазнав тих чи інших втрат капіталу, робочого місця, місця проживання і т. п. Ключовим моментом у виконанні цим типом регуляторної політики зайнятості молоді є підтримання представників молоді нижчого класу з метою недопущення люмпенізації та запобігання соціально-політичним конфліктам в суспільстві, які можуть виникнути у зв'язку з цим (це і є переважно функція гарантування соціальної безпеки для середнього прошарку населення та еліти)
<i>Політика ситуаційного патерналізму</i>	Регуляторні заходи здійснюються передусім як функція субсидування, себто, надання адресної допомоги тим, хто її потребує, при наявності запиту на таку допомогу. Ключовим моментом у виконанні регуляторної політики зайнятості молоді є неприпущення мовчазної дискримінації соціально-незахищених верств молоді у зв'язку із відсутністю можливостей бути почутими компетентними органами соціальної допомоги та суб'єктами громадянського суспільства, які мають відповідні ресурси для підтримки молоді з соціально-незахищених верств населення

Виклад основного матеріалу дослідження та обґрунтування отриманих наукових результатів. Представлена в Україні модель відноситься до третього типу, однак вона, із зрозумілих причин не має бажаної ефективності. Створені в Україні служби зайнятості з роботодавцями здійснюють свою діяльність переважно у формі заходів фінансово-економічного характеру.

Інституціоналізованими в Україні є наступні напрямки діяльності служб зайнятості, як-от: 1) працевлаштування безробітної молоді, 2) профорієнтація молоді, 3) професійне навчання молоді, 4) організація працевлаштування неповнолітніх громадян, 5) організація тимчасової зайнятості молоді; 6) сприяння молодіжному підприємництву та самозайнятості молоді; 7) квотування робочих місць для молоді, 8) соціально-психологічна підтримка безробітної молоді.

На регіональному рівні активно розробляються програми зайнятості молоді, як правило, в руслі реалізації молодіжної політики. Зрозуміло, що існуюча система має основні недоліки існуючого механізму регулювання зайнятості молоді.

По-перше, існуючий механізм квотування і бронювання робочих місць не може бути ефективним механізмом вирішення проблеми зайнятості молоді в умовах стагнації продуктивних сил. Фахівці вважають, що перерозподіл працівників по збитковим підприємствам обертається штучним стримуванням процесу вивільнення робочої сили, стає гальмом економічних реформ.

По-друге, профорієнтаційна робота, яка проводиться в Україні, зачіпає переважно незайняту молодь і практично не доходить до учнівської молоді. Практично нескоординованою залишається робота служб зайнятості з навчальними закладами в питаннях професійної орієнтації та навчання.

По-третє, організація тимчасової зайнятості молоді, яка є засобом її економічної самостійності, не є зкоординованою з первинною структурою соціальної роботи з учнівською молоддю в школах (із соціальними педагогами), тому практично не охоплює багатьох сільських шкіл і відповідних контингентів учнів.

По-четверте, специфічний стан безробітної молоді в ситуації втрати або відсутності роботи передбачає з боку фахівців служб зайнятості застосування диференційованого підходу, а не знеособлених бюрократичних процедур.

Фахівці відзначають ряд недоліків існуючого механізму регуляції, пов'язуючи їх з:

- 1) відсутністю цілісної системи регулювання процесів зайнятості;
- 2) недосконалістю нормативної системи регуляції та прийняттям непослідовних рішень. Деякі автори звертають увагу на необхідність реформування законодавства, нормативні акти і механізми державного управління якого стають самостійними чинниками посилення масового безробіття. В наявній політиці зайнятості розкриваються такі недоліки, як несформованість самої концепції зайнятості, відсутність загальної концепції регулювання ринку праці [1, с. 78–82; 2, с. 118–146].

Створені в Україні соціальні інститути, зокрема, – інститут соціального захисту, служби зайнятості, – впливають як правило, вже на наслідки фактів безробіття і їх негативних проявів, практично не здійснюючи профілактику. Хоча рішення проблеми зайнятості молоді слід розпочинати на першій стадії зайнятості, до цього мають бути причетними школи та інші навчальні заклади.

У літературі також вказується на односторонність існуючого механізму регулювання зайнятості, який обмежується лише підтримкою безробітних, в той час як повинен зачіпати питання підвищення якісних параметрів робочої сили, її раціональної мобільності.

Істотним показником неефективності регулювання зайнятості молоді, крім безперервного зростання чисельності молодих безробітних, внутрішніх недоліків, властивих механізму регуляції як системі соціальних інститутів, є ігнорування особливостей об'єкта регуляції, стану і тенденцій поведінки учнівської та незайнятої молоді. Можна припустити, що молодь в силу своїх соціальних і вікових особливостей є активною і енергійною в ситуації пошуку роботи і працевлаштування.

Під впливом нестабільного середовища вона прагне будь-якими засобами, в тому числі і незаконними, домогтися матеріального благополуччя. Потреби молоді ґрунтуються на прагненні самореалізуватися, і якщо немає можливості для позитивної самореалізації, то молодь, високоімовірно, буде використовувати негативні форми самореалізації. Очікування молоді в умовах нестабільного середовища будуть, швидше за все, пов'язаними з прагненням вижити, задовольнити потребу в працевлаштуванні, хоча дійсні прагнення, плани, орієнтації поки що не є діагностованими і потребують соціодіагностики.

Таким чином, недоліки існуючого підходу до вирішення проблеми зайнятості молоді в Україні можна звести до двох пунктів:

- 1) ігнорування поведінки об'єкта регуляції;
- 2) відсутність системності у визначенні і використанні способів та методів регулювання зайнятості.

На додаток до першого пункту важливо відзначити, що механізм регулювання зайнятості молоді повинен мати свою специфіку, оскільки пов'язаний з впливом на поведінку, стан специфічної соціальної групи – молоді. Розвинена вертикальна організаційна структура регуляції з принципом підпорядкування нижчих інстанцій вищим, обмежує можливості своєчасного вирішення проблем на місцевому, регіональному рівні.

Зазначені інституції є позбавленими ефективного зворотнього зв'язку задля урахування поведінки і специфіки регульованого об'єкта, що призводить до надмірної бюрократизованості, яка є істотним гальмом ефективності в роботі з молоддю.

У цьому сенсі доцільним є створення ефективного механізму регулювання зайнятості молоді на місцевому та регіональному рівнях. Варто наголосити на тому, що регуляторний вплив має поширюватися не на «абстрактні об'єкти» і здійснюватися не заради кількісних показників, а впливати на стан соціальної групи з метою його приведення у відповідність з нормою.

У першому випадку підхід ґрунтується на насильницькому регулюванні поведінки молоді, нав'язуванні їй зовнішніх норм і схем, у другому випадку – на урахуванні природних потреб регульованого об'єкта, забезпеченні можливостей і умов для задоволення потреб, стимулювання бажаних форм поведінки і блокування, нейтралізації небажаних впливів. Ці два підходи випливають з парадигм насильницького і ненасильницького управління.

Вирішення соціальних проблем молоді повинно здійснюватися за логікою розвитку самого об'єкта (молоді). Логіка розвитку даної соціальної групи збігається з логікою постіндустріального або інформаційного суспільства, потребою в яскравих творчих індивідуальностях і розвитку. З урахуванням цієї обставини, доцільним є створення спеціалізованих служб зайнятості молоді, які є відокремленими від наявних бюрократичних структур.

Список використаної літератури

1. Бойко Л. И. Трансформация функций высшего образования и социальные позиции студенчества Л. И. Бойко // Социологические исследования. – 2002. – № 3. – С. 78–82 ; Boyko L. I. Transformatsiya funktsiy vysshego obrazovaniya i sotsialnye pozitsii studenchestva L. I. Boyko // Sotsiologicheskie issledovaniya. – 2002. – № 3. – S. 78–82

2. Болотин И. С. Социология высшей школы : моногр. / И. С. Болотин , Г. М. Джамалудинов. – Москва : Экономика и финансы, 2003. – 480 с. ; Bolotin I. S. Sotsiologiya vysshey shkoly : monogr. / I. S. Bolotin , G. M. Dzhamaludinov. – Moskva : Ekonomika i finansy, 2003. – 480 s.

3. Соколова Т. Н. Социальная политика государства в сфере труда и трудовых отношения // Социологические исследования. – 2004. – № 4. – С. 60-64 ; Sokolova T. N. Sotsialnaya politika gosudarstva v sfere truda i trudovykh otnosheniya // Sotsiologicheskie issledovaniya. – 2004. – № 4. – S. 60-64

4. Социология молодежи : учеб. / под. ред. В. Т. Лисовского. – Санкт-Петербург : Изд-во С.-Пб. Университета, 1996. – 361 с. ; Sotsiologiya molodezhi : ucheb. / pod. red. V. T. Lisovskogo. – Sankt-Peterburg : Izd-vo S.-Pb. Universiteta, 1996. – 361 s.

5. Эренберг Р. Современная экономика труда. Теория и государственная политика / Р. Дж. Эренберг, Р.С. Смит. – Москва : Изд-во МГУ, 1996. – 800 с. ; Erenberg R. Sovremennaya ekonomika truda. Teoriya i gosudarstvennaya politika / R. Dzh. Erenberg, R. S. Smit. – Moskva : Izd-vo MGU, 1996. – 800 s.

Стаття надійшла до редакції 22.04.2016

T. Zanfirova, Ya. Zoska

PROBLEMS AND DYSFUNCTION OF REGULATORY POLICY OF YOUTH EMPLOYMENT IN UKRAINE

The article is devoted to the identification of key regulatory dysfunction of youth employment policy in Ukraine. The author comes to the conclusion that the shortcomings of the current approach to the problem of youth employment in Ukraine can be reduced to two points: 1) ignoring the behaviour of the object of regulation; 2) lack of consistency in the definition and use of means and methods of regulating employment.

In addition to the first point it is important to note that the mechanism of regulating employment of young people should have its own specifics, as related to the impact on behaviour, condition of the specific social groups – young people. The developed vertical organizational structure of regulation with the principle of subordination of the lower institutions to the higher level institutions limits the on-time resolution of issues at the local and regional level.

These institutions are deprived of effective feedback for consideration of the specific behaviour and regulated facility, leading to excessive bureaucratization, which is a significant obstacle to the effectiveness of work with young people.

In this case, it is appropriate to create an effective mechanism to regulate youth employment at the local and regional levels. It should be emphasized that regulatory impact should not spread to the “abstract objects” and should not be for quantitative indicators, and affect the social group to bring it according to the normative requirements.

In the first case the approach is based on violent regulating of young people behaviour, imposing its rules and external schemes, in the second case – the approach is based on the taking into account the natural needs of regulated facility, providing opportunities and conditions to meet the needs, stimulate desired behaviours and block, neutralize unwanted impacts. These two approaches derive from paradigms of violent and non-violent management.

Solution of social problems of young people should be realized using the logic of the object (the youth). The logic of this social group coincides with the logic of post-industrial or information society, the need for bright and creative personality development. Considering this fact, it is necessary to establish specialized services of youth employment, which are separate from the existing bureaucratic structures.

The article proved that the mechanism of regulating employment of young people should have its own specifics, as related to the impact on behaviour, condition-specific social groups - young people. Developed vertical organizational structure of regulation with the principle of subordination of the lower courts to the higher ones limits the timely resolution of issues at the local and regional levels. Thus, the author summarizes, these institutions are deprived of effective feedback for consideration and specific behaviours of a controlled object, which leads to excessive byurokratyzation, which is a significant obstacle to the effectiveness of work with young people.

Key words: *youth, employment, social policy, regulatory, employment policy, regulatory policy of youth employment.*

УДК 316:313.1

О. Ф. Піронкова

НЕЩИРІСТЬ НАСЕЛЕННЯ В КОНТЕКСТІ СОЦІАЛЬНИХ ВЗАЄМИН З ПСИХІЧНО ХВОРИМИ

У роботі досліджено існуючий у суспільстві модус приховування справжнього ставлення до психічно хворих як фактор, що гальмує позитивні перетворення у соціумі, спрямовані на соціалізацію та нівелювання стигматизації психічно хворих. Висвітлено масштаб та особливості приховування справжнього ставлення до психічно хворих у групі медичних працівників психіатричних лікарень України, розглянуто особливості впливу факту приховування справжнього ставлення до психічно